

УДК 159.928.23

**DEVELOPMENT OF ASSERTIVENESS OF GIFTED STUDENTS IN
DIFFICULT LIFE SITUATIONS****РОЗВИТОК АСЕРТИВНОСТІ ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ У СКЛАДНИХ
ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЯХ****Muzyka O.L. / Музика О.Л.***s.ps.s., prof. / к.пс.н., проф.*

ORCID: 0000-0001-9808-6727

*G.S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Pankivska 2, 01033
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ, Паньківська 2, 01033***Muzyka O.O. / Музика О.О.***s.ps.s., as.prof. / к.пс.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-3062-1989

*Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, I. Shamo, 18/2, 02154
Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, І. Шамо 18/2, 02154***Nykonchuk N.O. / Никончук Н.О.***s.ps.s., as.prof. / к.пс.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-2152-8790

*G.S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Pankivska 2, 01033
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ, Паньківська 2, 01033*

Анотація. У роботі розглядається асертивна взаємодія як ресурс розвитку обдарованих студентів у складних життєвих ситуаціях. Наводяться приклади розвитку асертивності в процесі ціннісної підтримки типотвірних особистісних цінностей і самоефективності обдарованих студентів.

Ключові слова: асертивність, обдарована особистість, самоефективність, складна життєва ситуація, ціннісна підтримка.

Abstract. The work considers assertive interaction as a resource for the development of gifted students in difficult life situations. Examples of the development of assertiveness in the process of valuable support of personal values and self-efficacy of gifted students are given.

Key words: assertiveness, gifted personality, self-efficacy, difficult life situation, value support.

Вступ.

Актуальність дослідження асертивності обдарованих студентів у складних життєвих ситуаціях визначається науковою і соціальною значимістю. По-перше, асертивність як особистісна властивість, що дозволяє обдарованим особам зберігати ціннісну автономність і спрямованість на саморозвиток обдарованості, спеціально не вивчалася в психології. По-друге, значення асертивності значно зростає в складних життєвих ситуаціях, зокрема таких, як російсько-українська війна, що трагічно змінила життя мільйонів людей.

Основний текст.

Для становища, в якому опинилися студенти з ознаками обдарованості, релевантним є поняття «складна життєва ситуація». Наші дослідження показали, що різниця між особами, які спрямовані на розвиток обдарованості, і тими, які такої спрямованості не мають, полягає в особливостях ціннісної регуляції особистісного саморозвитку. В обдарованих осіб – це особистісно-ціннісна регуляція, в основі якої сформовані в процесі розвитку здібностей

специфічні особистісні цінності, з якими пов'язується особистісна ідентичність і життєва самореалізація [1]. Особи, які не спрямовані на розвиток обдарованості, мають ситуаційно-ціннісну регуляцію і налаштовані на адаптацію до ситуації шляхом асиміляції релевантних їй цінностей оточення.

Встановлено, що студенти з ознаками обдарованості мають визначені життєві цілі та плани їх досягнення у далекій, середній і близькій перспективах. В основі цих планів – розвиток саме тих здібностей, які складають сутність їхньої обдарованості [6; 15]. Отже, складна життєва ситуація для студентів з ознаками обдарованості вимагає не просто адаптації, а й ставить їх перед необхідністю переосмислення своїх життєвих пріоритетів і переоцінки особистісних цінностей, зумовлюючи, таким чином, кризу особистісної ідентичності. Проблема загострюється ще й тим, що вони перебувають у постійній взаємодії з контактним оточенням, яке здебільшого не спрямоване на розвиток екстраординарних здібностей і має інші ціннісні пріоритети.

Ціннісну взаємодію ми розуміємо як «форму референтних зв'язків, у результаті яких відбувається реципрокний взаємовплив і соціальна валідація, ціннісний обмін і взаємна ціннісна підтримка особистісних цінностей суб'єктів та здійснюється становлення й ціннісний розвиток обдарованої особистості» [6, с. 54]. У звичайній ситуації її результатом є ампліфікація освітнього простору. У складній життєвій ситуації збільшується ймовірність актуалізації механізмів ціннісного впливу більшості на меншість, що може призводити до інволюції обдарованості.

Таким чином, постає проблема налагодження ціннісної взаємодії між особами з ознаками обдарованості та без таких ознак у такий спосіб, щоб перші могли зберегти свою ціннісну автономність і спрямованість на розвиток обдарованості, а другі – збагатити свою ціннісну свідомість і сконцентруватися на розвитку власних адаптаційних ресурсів. Розвиток асертивності студентів, на наш погляд, є ефективним способом вирішення цих завдань.

Існує чимало тлумачень асертивності, але класичним, найбільш цитованим є розуміння поведінкових проявів асертивності як таких, що дозволяють людям прямо, комфортно та чесно, без необґрунтованого занепокоєння виражати почуття та відстоювати себе, водночас враховуючи особисті права інших [7].

Якщо розглядати обдаровану особистість як окремий психологічний тип, в основі якого є особистісні цінності, наповнені особливим змістом, то виникає необхідність конкретизувати терміни «виражати почуття» та «відстоювати себе». Ще А. Маслоу звернув увагу на те, що обдаровані особи є досить гнучкими, коли йдеться про дотримання загальноприйнятих норм, і водночас виявляють виняткову непоступливість у тих випадках, коли йдеться про принципи для них речі [13]. Отже, йдеться про систему особистісних цінностей, якими регулюються ті моменти відносин, що конституують ідентичність людини як обдарованої особистості. Таким чином, полем прояву асертивності є ціннісна взаємодія між особами з ознаками обдарованості та особами без таких ознак саме у тій частині, яка стосується особистісно-ціннісної регуляції підтримання і розвитку обдарованості. У цьому зв'язку асертивність постає як чинник розвитку обдарованої особистості.

Дослідження асертивної поведінки і розвитку асертивності студентів представлені численними публікаціями. Констатується, що асертивність може бути предиктором навчальних досягнень [10], підвищення самооцінки і самоповаги [16], прогнозування психологічного здоров'я [17]. Встановлено зв'язок між асертивністю та прогнозованою соціальною підтримкою [18]. Сприймання соціальної підтримки та асертивність розглядаються як прогностичні чинники психологічного благополуччя [8]. Підкреслюється важливість асертивного спілкування в освітньому просторі, обґрунтовуються й апробуються різні програми і тренінги розвитку асертивності [9; 11; 12].

Варто відмітити, що в українській і зарубіжній психології обмаль досліджень асертивної взаємодії обдарованих учнів і студентів в освітньому просторі. У цьому зв'язку важливим є емпіричне підтвердження кореляцій асертивності обдарованих дітей з узгодженістю життєвих завдань та самоефективністю, необхідною для їх реалізації [2].

Наші дослідження дають підстави для припущення, що для розвитку асертивності ефективною може бути ціннісна підтримка – метод психологічної допомоги, спрямованої на ціннісну сферу особистості, що полягає в актуалізації існуючих особистісних цінностей, привнесенні і діяльнісного ствердження нових, релевантних ситуації, ціннісних конструктів з метою забезпечення ефективної ціннісної регуляції саморозвитку обдарованої особистості [1].

На рисунку 1 показано, що ціннісна підтримка обдарованих студентів здійснюється за двома напрямками: 1) підтримка специфічних для обдарованих осіб особистісних цінностей і, відповідно, особистісно-ціннісної регуляції саморозвитку; 2) підтримка самоефективності і спрямованості на розвиток обдарованості.

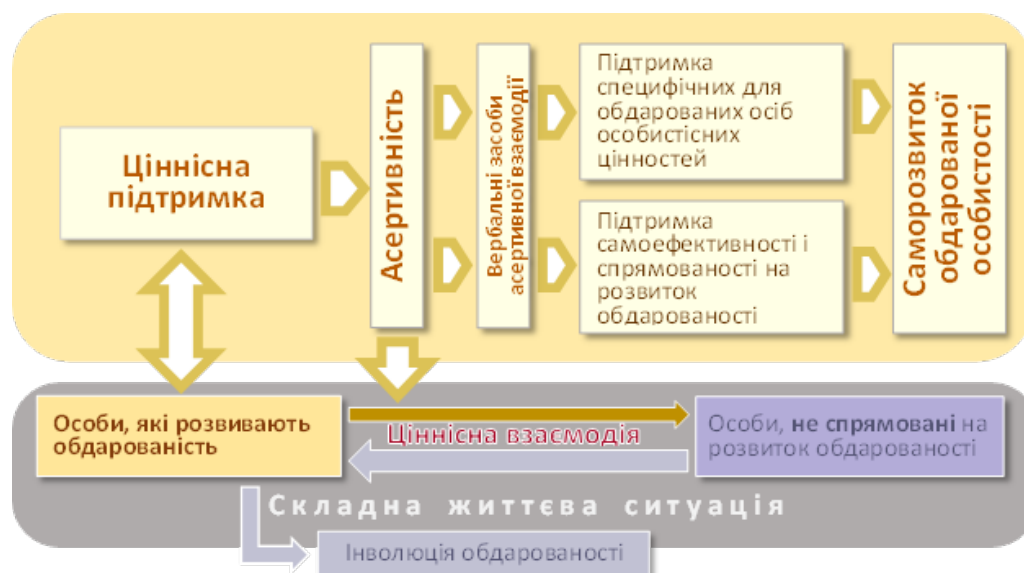

Рисунок 1 - Модель ціннісної підтримки і розвитку асертивності обдарованих студентів у складних життєвих ситуаціях

Авторська розробка

Асертивність і вербальні засоби для її реалізації є наскрізними компонентами ціннісної підтримки, вони реалізуються на всіх етапах.

Здійснено класифікацію слів і фразеологізмів, які використовують українці для найменування осіб з різним рівнем розвитку здібностей, процесу та продуктів діяльності (усього 626 одиниць). Виокремлено 81 тематичну групу приказок і прислів'їв, що використовуються для відображення окремих аспектів розвитку та прояву здібностей в осіб з високим їх розвитком, та 68 тематичних груп – в осіб з низьким рівнем розвитку здібностей [5].

Розроблені нами психолого-технологічні комплекси [14] для надання ціннісної підтримки складаються з психодіагностичних та корекційних методик: за першим напрямком «Профіль ціннісної свідомості обдарованої особистості (ПЦСОО)» (Музика О.Л., 2019) [3] – авторська адаптація рефлексійної бесіди; за другим – «Профіль професійної самоефективності студентів (ППСС)» (Музика О.О., 2020) [4] – тренінг ціннісної підтримки самоефективності обдарованих студентів.

Методика ПЦСОО побудована на класифікації цінностей обдарованої особистості: цінності соціальної взаємодії (цінності належності, цінності визнання); цінності саморозвитку здібностей (пізнавальні цінності, цінності творчості); цінності особистісної самобутності (цінності самоідентичності та смисложиттєві цінності). Результатом тестування є профіль, який унаочнює реалізацію кожної з цих груп цінностей в руслі особистісно ціннісної регуляції (саморозвиток обдарованості) чи в руслі ситуаційно-ціннісної регуляції (інволюція обдарованості). Підтримка асертивності здійснюється вже на етапі формулювань бінарних тверджень опитувальника. Їх зміст спонукає студентів до аналізу асертивних і неасертивних форм взаємодії з соціальним оточенням. Ціннісна підтримка у формі рефлексійної бесіди надається у випадку «просідання» профілю за окремими цінностями з групи особистісно-ціннісної регуляції. У ході бесіди відпрацьовуються асертивні висловлювання і способи взаємодії. Особлива увага приділяється способам висловлювання і демонстрації визнання досягнень осіб, які не мають екстраординарних здібностей.

Самоефективність розглядається як ціннісне утворення, що є психологічним ресурсом і внутрішнім регулятором особистісного розвитку. Методика ППСС дозволяє отримувати профіль самоефективності за такими шкалами: «лідерство, цілі та мотиви професійної діяльності; здібності й упевненість; рефлексія й особисті стандарти; стійкість до невдач; самоосвіта й саморозвиток; ціннісний досвід» [15, с. 107-108]. Тренінг ціннісної підтримки складають вправи для розвитку самоефективності обдарованих студентів за кожною з цих шкал. Аналізуються і розвиваються навички асертивної взаємодії за такими напрямками: 1) аналіз студентами власного і чужого досвіду ціннісної взаємодії; 2) виконання студентами тренінгових вправ; 3) міжособистісна взаємодія в процесі тренінгу.

Висновки.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що розвиток асертивності обдарованих студентів в процесі надання ціннісної підтримки є умовою збереження доброзичливих конструктивних стосунків із контактним соціальним оточенням, ціннісної автономності й спрямованості на розвиток екстраординарних здібностей у складних життєвих ситуаціях.

Література

1. Аксіогенез обдарованої особистості в освітньому просторі: монографія / О. Л. Музика, Д. К. Корольов, О. О. Музика, Н. О. Никончук та ін.; Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України; за ред. О. Л. Музики. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2020. 160 с.
2. Лучинкіна А. І., Мілютіна К. Г., Яншина Т. А. Психологічні особливості соціалізації обдарованих дітей у віртуальному просторі: монографія. Київ: Інститут обдарованої дитини, 2014. 252 с.
3. Музика О. Л. Методика «Профіль ціннісної свідомості обдарованої особистості»: теоретичні передумови й результати апробації. *Актуальні проблеми психології*: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Т. VI: Психологія обдарованості. Вип. 15. Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. С. 123-137.
4. Музика О. О. Психологічна методика «Профіль професійної самоефективності студентів (ППСС)» (Авторське свідоцтво № 100028). Київ: Мінекономіки, 2020.
5. Никончук Н. О. Застосування метафори «Сходінки» для дослідження рефлексії здібностей молодших підлітків. *Психологічна допомога обдарованим учням та студентам в умовах воєнного стану*: тези доповідей XIV науково-практичного семінару, 20 жовтня 2022 р. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. С. 34-35.
6. Ціннісна детермінація становлення обдарованої особистості: монографія / О.Л. Музика, І.М. Біла, Д.К. Корольов та ін.; за ред. О. Л. Музики. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. 220 с.
7. Alberti, R. E., Emmons, M. L. (1990). *Your perfect right: A guide to assertive living*. San Luis Obispo, CA: Impact Publishers, 6th ed.
8. Ates, B. (2016). Perceived social support and assertiveness as a predictor of candidates psychological counselors' psychological well-being. *International Education Studies*, 9(5), 28. <https://doi.org/10.5539/ies.v9n5p28>
9. Bulantika, S. Z., & Sari, P. (2019). The effectiveness of assertive training techniques and thought-stopping techniques to increase student assertiveness ability. *Biblio Couns: Jurnal Kajian Konseling Dan Pendidikan*, 2(3), 109–116. <https://doi.org/10.30596/bibliocouns.v2i3.3736>
10. Kalzhanova, A., Kalzhanova, D., Murzina, S., Nurmukhanbetova, N., Naviy, L., & Yermentayeva, A., (2022). Assertiveness as the predictor of university students' academic achievement. *Cypriot Journal of Educational Science*, 17(7), 2462-2473. <https://doi.org/10.18844/cjes.v17i7.768624631>
11. Košutić, Ž. (2018). The importance of assertive communication in school and social functioning of adolescents. *Psihijatrija danas*, 50(1), 67-71. <https://doi.org/10.5937/PsihDan1801067K>
12. Larsen, K. L. & Jordan, S. S. (2017). Assertiveness Training. In: Zeigler-Hill, V., Shackelford, T. (eds) *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-28099-8_882-1
13. Maslow A. *The farther reaches of human nature*. N.Y.: Viking Press, 1971.
14. Muzyka O. L., Muzyka O. O., & Osnadchuk Y. O. (2022). Development of

e-platform for psychological online testing of gifted senior pupils and students. *Information Technologies and Learning Tools*, 89(3), 162-177. <https://doi.org/10.33407/itlt.v89i3.4700>

15. Muzyka, O. L., Muzyka, O. O., Stavytska, S. O., & Stavytskyi, G. A. (2021). Psychosemantic fundamentals of professional self-efficacy of students: the state of modern scientific discourse. *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*, 18, 99-112. <https://doi.org/10.31392/iscs.2021.18.099>

16. Parray, W. M., Kumar, S., & David, B. E. (2020). Investigating the impact of assertiveness training on assertiveness and self-esteem of high school students. *Polish Psychological Bulletin*, 51(3), 171-176. <https://doi.org/10.24425/ppb.2020.134724>

17. Peskin, H., Jones, C. (2015). Early- and Late-Adolescent Predictors of Psychological Health in Adulthood: Results from the Intergenerational Studies. *J Adult Dev* 22, 230-238. <https://doi.org/10.1007/s10804-015-9214-5>

18. Riya Susan, Alina Grace, Aswathy Santhosh, Veenus Anna, Divya S Nair (2022). Assertiveness and perceived social support among college students. *International Journal of Engineering Technology and Management Sciences*, 5, 6, 539-543. <https://doi.org/10.46647/ijetms.2022.v06i05.084>

Стаття відправлена: 05.02.2023 р.

© Музика О.Л., Музика О.О., Никончук Н.О.